

TARTU ÜLIKOOLI ÜLIÕPILASTE KEELETEADLIKKUS NENDE KEELEKESKKONNA JA TEISTE KEELTEGA KOKKUPUUDETE NÄITEL

Ilona Tragel, Marri-Mariska Tammepõld, Nele Novek

Tartu Ülikooli

Ülevaade. Tartu Ülikooli kursuse „Sissejuhatus keeleteadusesse“ üliõpilased kirjutavad eksamitööna oma keeleteadusliku eluloo ehk keele-eluloo (vt lähemalt nt Tragel, Komissarov 2022). Selle lähteülesanne on siduda oma keelekogemused loengutel ja teaduslikest allikatest saadud teadmistega. Muude ülesannete hulgas peab üliõpilane kirjeldama, millises keelekeskkonnas on ta keelt või keeli omandanud, ning oma esimesi kokkupuuteid teiste keeltega. Aastatel 2021–2024 kirjutatud keele-elulugudes kirjeldas allikate põhjal oma keele omandamise kogemust 870 üliõpilast, kellest umbes 16% kirjeldas oma keelekeskkonda mitmekeelsena. Enda esimes(t)e keel(t)ena on nimetatud peamiselt eesti ja vene keelt, kuid ka mujal Euroopas (nt saksa, soome, norra) ja kaugemal kõneldavaid keeli (nt jaapani).

Teise keelega kokkupuudete kirjeldustest selgus, et kõige rohkem meenub üliõpilastele keeleõpe mõnes haridusasutuses. Kirjeldatakse ka oma kokkupuuteid võõrkeelsete filmide ja sarjadega ning mõnd teist keelt rääkivate sugulastega.

Võtmesõnad: keelekeskkond, esimene keel, teine keel, mitmekeelsus, keeleteadlikkus, keeleteaduse õpetamine

1. Sissejuhatus

Keeleteadlikkust (ingl *language awareness*) on selle kõige laiemas tähenduses mõistatud kui arusaamist keele olemusest ning selle rollist mõtlemises, õppimises ja teistes sotsiaalsetes protsessides, näiteks ka

võimusuhetes ja kultuuris (van Lier 1995). Praktikas on selle mõiste sisu aga siiski seotud esmajoones võõrkeeleeõppega, nagu võib näha Keeleteadlikkuse Ühingu väljaantavas ajakirjas ja korraldataval konverentsil esindatud teemadest (ALA).

Mitmekeelsust on selle teadvustamise ajaloo jooksul mõtestatud erinevalt ja sellele on ka ühiskondlikus plaanis pööratud tähelepanu erineval määral. Tänapäeva Eesti olukorra kohta on tõdetud, et registrite andmed annavad vähe või üldse mitte infot selle kohta, millise erineva keeletaustaga õpilased Eesti koolides õpivad ning millised on nende koolivälised kontaktid õpitavate keeltega (Koreinik *et al.* 2021: 8–9). Keeleteadlikkus on üks suundi, mille kaudu selliseid taustu ja kitsamalt ka mitmekeelsust mõtestada saab. Mitmekeelsuse üks tahke ongi see, kuidas eri keeled inimeseni jõuavad ning mis eri keeltega ühe keeleteadlasta teadvuses toimub, näiteks kuidas need koos ja eraldi sama keeleteadlasta keelelisi valikuid mõjutavad. Seda on nii maailmas kui ka Eestis suhteliselt palju uuritud.

Eesti mitmekeelsuse ning esimese ja teise keele omandamise uurijad on koostanud tänuväärse kirjandusülevaate (Argus *et al.* 2021), mille mõistete selgitused on abiks nii teadlastele kui ka üliõpilastele. Verschik (2017; 2019a; 2019b) on keskendunud keelelisele teadlikkusele mitmekeelsuse, sh keelekontaktide kontekstis ning Kaivapalu (2010) metalingvistilisele teadlikkusele. Eestis on uuritud, kuidas keeleline kasvukeskkond mõjutab eesti keele esimese keelena (Kütt 2020) ja teise keelena omandamist (Rannut 2005) ning kuidas keelte erinevused mõjutavad nende omandamist (Kaivapalu 2012; Verschik 2010). Tähelepanu on saanud eesti keele teise keelena omandamine (Baird *et al.* 2022) ning eesti-vene ja eesti-soome *lingua receptiva* suhtlusviis (Bahtina-Jantsikene 2013; Verschik 2012). Koodikopeerimist ja -vahetust on käsitletud nii inglise-eesti (Kask 2016; Vihman 2016), eesti-vene (Zabrodskaia, Verschik 2015), eesti-soome (Praagli 2016) kui ka eesti-läti keele vahel (Joenuur 2016), samuti mitmekeelses noortekeeles (Vihman *et al.* 2022). Norvik ja Pajusalu (2023) on Soome uuringu (Hippi *et al.* 2020) eeskujul uurinud eestlaste võõrkeelega omandamise kogemusi, kuigi pole seejuures otsesõnu keeleteadlikkusest lähtunud. Kõik need uurimused on keele-elulugude koostajate võimalikud

teaduslikud allikad, mis aitavad neil oma isiklikke keelekogemusi teaduslikult kirjeldada ja selgitada. Keeleteaduslik elulugu ehk keele-elulugu on Tartu Ülikooli humanitaarvaldkonna üliõpilaste keeleteaduse aine eksamitöö, mille lähteülesanne on siduda oma keelekogemused (nt nime saamine, keele omandamine, kokkupuuted teiste keeltega) loengutel kuulduga ja teaduslikest allikatest saadud teadmistega.

Artikli eesmärk on anda ülevaade keele-elulugude autorite kasvukeskkonna keel(t)est ja kokkupuudetest teiste keeltega.

Artiklis tutvustame esmalt ühe Tartu Ülikooli keeleteaduse kursuse käigus kirjutatavat ülesannet ja selle konkreetset osa, millel meie uurimus põhineb. Seejärel analüüsime kursusel kirjutatud tekstide põhjal, kuidas määratlevad üliõpilased oma keelelist kasvukeskkonda ja millises kontekstis toimuvad esimesed kokkupuuted teise keelega. Artikkel lõppeb kokkuvõtte ja aruteluga selle üle, mida üliõpilaste keele-elulugude andmete põhjal mitmekeelsuse teadvustamise ja laiemalt keeleteadlikkuse kohta järeldada saab.

2. Keeleteaduslik elulugu

Tartu Ülikooli kursuse „Sissejuhatus keeleteadusesse“ üliõpilased kirjutavad eksamitööna oma keeleteadusliku eluloo (ingl *linguistic autobiography*, vt lähemalt nt Tragel, Komissarov 2022; artiklis edaspidi *keele-elulugu*). Aine kuulub humanitaarteaduste valdkonna bakalaureuseõppe alusmoodulisse ja on kohustuslik eeldusaine ka mitme õpetajaid ette valmistava eriala õppekava läbimiseks. Kursusel kirjutatud keele-elulugude autorid õpivad seega peamiselt (ent mitte ainult) järgnevatel erialadel: antiikkeeled ja -kultuurid, eesti ja soomeugri keeleteadus, romanistika, inglise keel ja kirjandus, skandinavistika, slavistika, humanitaar- ja sotsiaalainete õpetamine põhikoolis, eripedagoogika ja logopeedia, kirjandus ja kultuuriteadused ning ajalugu. Üliõpilaste mediaanvanus 2024. aasta kursusel oli 19 (keskmine 21,2), see on eeldatavasti enam-vähem sarnane kõigil uuritud aastatel.

Keele-eluloo kui eksamitöö lähteülesanne on siduda oma keelekogemused (nt nime saamine, keele omandamine, kokkupuuted teiste

keeltega) loengutel kuulduga ja teaduslikest allikatest saadud teadmistega. Laiemalt paigutub selline õppemeetod kogemusliku õppe alla (vt nt Beard, Wilson 2013). Keeleteadlikkust peab üliõpilane oma keele-eluloos näitama sellega, et oskab oma kogemused siduda sobivate keeleteaduslike mõistetega ning neid selgitada ja põhjendada keeleteaduslikele allikatele toetudes. Oluline on ka, et üliõpilane mõistaks, et teaduslikus töös ei anta hinnanguid, s.t töös ei saa näiteks väita, et „kui ma väike olin, ütlesin seda sõna valesti“, vaid peab allikatele toetudes põhjendama, miks laste-keele sõna hääldus erines täiskasvanupärasest hääldusest. Töö puhul hinnatakse muu hulgas kogutud andmete asjakohasust, neile viitamist ja lisades esitamist. Peamine õppimiskoht ja seega ka hindamise alus on, kui hästi teksti autor oskab oma keelekogemused seostada loengutel saadud teadmistega ja allikates kirjeldatuga ning kirjutada oma keelekogemusest keeleteaduslikke mõisteid sobivas kohas ja õigesti kasutades.

Keele-elulugu kirjutatakse kursuse jooksul protsessikeskse kirjutamise meetodil, s.t eri etappide mustanditele saadakse tagasisidet (kas õppeassistendilt või kaasüliõpilastelt), mille põhjal on teksti võimalik (ja väga soovituslik) enne valmis töö esitamist parandada ja täiendada. Valmis keele-elulugu on umbes 1800–2000 sõna pikkune ning koosneb järgmistest teemadest: psühholingvistika, maailma keeled, semantika, pragmaatika, grammatilised kategooriad, keele struktuur, sotsiolingvistika ja onomastika. Iga teema igas alateemas on kohustuslik kasutada eesmärgipäraselt vähemalt kaht keeleteaduse mõistet ja kaht keeleteaduslikku allikat. Loetelu sobivatest ja soovituslikest mõistetest ja allikatest on ülesandes ette antud koos soovitusega ise vajaduse korral teadusallikaid juurde otsida.

Esimene teema on psühholingvistika. Selle teema lahtikirjutamiseks saab üliõpilane ülesande, millest lähtuvalt peab ta kirjeldama, millises keskkonnas on ta keelt või keeli omandanud ning kas ta peab end ükskeelseks või mitmekeelseks. Kui üliõpilasel oma keele kohta andmeid ei ole, saab ta kirjeldada kellegi teise, näiteks oma lapse keelt. Selle osa peamised allikad on Reili Arguse, Tiina Rüütmaa ja Anna Verschiku kirjandusülevaade (Argus *et al.* 2021), lisaks loengutel räägitu. Ülesande vastav osa ja selle allikad on esitatud lisas 1. Kuna siinses artiklis analüüsitud

ülesande osa kuulub psühholingvistika teema alla, siis ei räägita selle osa juures täpsemalt mitmekeelsusest sotsiolingvistilises perspektiivis, küll aga mainitakse, et mitmekeelsuse ühiskondlikke ehk sotsiolingvistilisi aspekte (vähemuskeeled jms) tutvustatakse hiljem sotsiolingvistika teema juures ja siis saab autor uute teadmiste põhjal seda osa vajaduse korral täiendada. Artikli andmed on pärit valmis keele-elulugudest, mis tähendab, et üliõpilased võivad olla kasutanud ka sotsiolingvistika teema teadmisi, kuid praktikas esines seda keele-elulugudes vähe.

Üliõpilastele selgitatakse loengutel, et mitmekeelsuse täpne definitsioon sõltub tihti kitsamast uuritavast nähtusest ja uurimise eesmärgist. Määratlused võivad lähtuda enda identifitseerimise vajadusest, aga ka teatud (rahva)rühmade võrdlemisest ja hariduslikest vajadustest (näiteks keeleõppe vajaduste määratlemiseks) jms. Näiteks võib mitmekeelseks pidada inimest, kes oskab igapäeva elulistes situatsioonides hakkama saada rohkem kui ühes keeles, kuid mitmekeelsust võib piiritleda ka palju kitsamalt, näiteks vähemalt kahe keele regulaarse kasutuse kaudu, ka siis, kui see kasutus on lühiajaline ja toimub ainult mingites erilistes tingimustes. Kahe (või rohkema) keele simultaanne omandamine tähendab, et laps omandab kaks (või rohkem) esimest keelt. Kahe keele võrdselt valdamist nimetatakse tasakaalus kakskeelsuseks (*balanced bilingual* (Grosjean 1982: 235)). Samas on olemas ka passiivset mitmekeelsust: selline inimene mõistab mitut, kui loob (räägib ja/või kirjutab) vaid ühes neist keeltest. Loengutes käsitletu lähtus kirjandusülevaatest Argus jt 2021.

Keele omandamine eeldab selle keele keskkonnas viibimist – see tähendab korduvaid kokkupuuteid, sealjuures võib keskkond tähendada nii peret, naabruskonda kui ka lasteaeda, tänapäeval ka mittefüüsilist keskkonda, nagu internet (Argus *et al.* 2021: 21). Nii on teada näiteid, kus lapsed omandavad ilma vanematepoolse sisendkeeleta esimese keele tasemel mõne uue võõrkeele (vt Miliste, Zagura 2024). Kokkupuuted teiste keeltega tekivad ka kohustusliku võõrkeeleõppe kaudu (nt vene, saksa, inglise) koolis, oma või perekonna enesetäienduse soovil või huvist muu kultuuri vastu (nt soome, jaapani) ning reisimisest (hispaania) (Norvik, Pajusalu 2022: 1217–1221).

Üliõpilastele selgitatakse ka, et tavaliselt käsitletakse laste ja täiskasvanute mitmekeelsust erinevalt. Näiteks lastelt, kes veel üheski keeles lugeda ei oska, ei saa eeldada ka teises keeles lugemise oskust – keele osaoskused ei pruugi ka täiskasvanud mitmekeelsetel inimestel võrdsel tasemel olla. Räägitakse ka sellest, et mitmekeelsetel inimestel ongi eri keeled tihti eri funktsioonides kasutusel, näiteks kodus üks ja töökeskonnas teine keel või eri inimestega (nt isa/ema) suhtlemisel eri keel. Üliõpilasi hoiatatakse ka hinnanguliste allikate eest, mis veel paarkümmend aastat tagasi levitasid teadmist, nagu mõjuks mitmekeelsus halvasti lapse keeleoskusele – et selline laps ei omanda korralikult kumbagi keelt. Tänapäeval ollakse seisukohal, et mitmekeelsus on rikkus. (Vt nt Argus *et al.* 2021)

3. Andmed ja meetod

Artiklis kasutatud andmed on pärit aastatel 2021–2024 kirjutatud keele-elulugudest, kokku analüüsimise 870 keele-eluloo psühholingvistika osa, milles oli kajastatud keelekeskkond, kus üliõpilane on elanud, ja kokkupuuted mõne teise keelega. Andmestik jaguneb aastati nii: 2021 – 214, 2022 – 220, 2023 – 223 ja 2024 – 213 keele-elulugu. Edaspidi vaatame eri aastate keele-elulugude andmeid eraldi ainult siis, kui tulemustes midagi aastati oluliselt erineb. Keelekeskkonda oli kirjeldatud 860 üliõpilase töös, teise keelega kokkupuuteid nimetati 861 töös.

Üliõpilastelt küsiti luba nende tekstide teadustöös anonüümselt kasutada. Neil on võimalik luba mitte anda ja seda võimalust kasutab igal aastal mõni üliõpilane. Kõik sellised tekstid on uurimisest välja jäetud. Analüüsiosas esitame üliõpilaste tekstidest konkreetseid näiteid, mis on varustatud koodiga, mis osutab aastale ja teksti koodile (nt 2021_20) korpuses. Näited on esitatud muutmata kujul, kuid siinse artikli autorid on lisanud poolpaksus kirjas esiletõsted vastavalt näitlikustatavale osale. Keele-elulugude korpus ei ole avalikult kättesaadav.

Kõigi tekstide puhul märgendasime, millist keelt või milliseid keeli peab teksti autor oma esimes(t)eks keel(te)eks, millises keelekeskkonnas on ta üles kasvanud ja kas ta peab ennast mitmekeelseks ning millised

olid tema esimesed kokkupuuted teiste keeltega. Seejuures on oluline märkida, et kui enda keelekeskkonna ja esimeste keelekokkupuudete analüüsimist nägi ette ülesande juhis, siis esimest keelt ei pidanud üliõpilased eksplitsiitselt nimetama. Samas oli seda, millist keelt üliõpilane oma esimeseks peab, sageli siiski tekstis mainitud. Kui üliõpilane ei olnud seda teinud, tuginesime märgendamisel sellele, mis keeles olid üliõpilase esimesed sõnad või millises keelekeskkonnas oli ta üles kasvanud.

Teisena märgendasime teise keelega kokkupuutumise selgitused. Üks üliõpilane võis kirjeldada kokkupuudet eri keeltega, kuid märgendamisel me ei eristanud, millise keelega milline kokkupuude toimus. Käsitlеме siin artiklis vaid kokkupuudete konteksti. Märgendused kategoriseerisime üldisemateks kategooriateks (vt tabelit 1), näiteks „Haridusasutused“, mille alla liigitasime teise keelega kokkupuuted algkoolis, põhikoolis, huviharidusasutustes jne. Üliõpilase kokkupuude ühe keelega võis liigituda korraga mitme kategooria alla. Algselt liigitasime iga õppeaasta üliõpilaste kokkupuuted teiste keeltega eraldi ja seejärel ühtlustasime liigitust, võrreldes kõikide aastate liigitusi omavahel. Kokku märgendasime 2070 teise keelega kokkupuudet.

Tabel 1. Üldistatud kategooriad ja selgitused

Üldistatud kategooria	Selgitus
haridusasutused	nii lasteaed, algkool, põhikool, gümnaasium kui ka ülikool ning huviharidusasutused (sh trennid ja ringid)
filmid jm	teleri, sarjade, multikate, filmide jms nimetused
välismaa	lühireisid, õpivahetus ning välismaale kolimine ja seal elamine
muusika	nii laulude ja muusika nimetused kui ka näiteks muusikafestival
perekond ja sugulased	ema, isa, vanemad, õde, vend jne ning nendega seonduv, näiteks ema töö; kaugemad sugulased, näiteks vanavanemad, onud, vaaremad
internet ja meedia	interneti ja meedia, sotsiaalmeedia ja kindlate kanalite, näiteks YouTube'i, arvutimängude ja arvuti nimetamine

Üldistatud kategooria	Selgitus
tuttavad ja sõbrad	(pere)tuttavate, külaliste, naabrite ja sõprade nimetamine
keskkond	tänav, pood, trepikoda, üldiselt paikade, näiteks Eesti, ja muu säärase, näiteks ühiskonna mainimine
isiklik huvi	huvi keele ja/või kultuuri(tahu), näiteks jalgpalli vastu
kirjandus	raamatud, luule jne
muu	alla viie korra aasta kohta esinenud kokkupuutekohad, näiteks üliõpilase töö, lapsehoidja

4. Analüüs

4.1. KEELEKESKKOND

Selles jaotises tutvustame üliõpilaste keele-elulugude seda osa, kus nad vastavad ja arutlevad allikatele toetudes järgmiste küsimuste üle: *Millises keskkonnas sa oled keelt (keeli) omandanud (nt ükskeelne, mitmekeelne)? Kas pead ennast mitmekeelseks?*

Nagu näha, ei küsitud üliõpilastelt otse nende esimest keelt, kuid enamasti oli sellest kirjutatud, sest küsiti esimesi sõnu (vt jaotis 3). Tabelis 2 on kokkuvõtte sellest, kuidas üliõpilased oma keelekeskkonda ja üks- või mitmekeelsust määrasid („Millises keskkonnas sa oled keelt (keeli) omandanud (nt ükskeelne, mitmekeelne)?“). Ka selles osas oli nende põhiline toetusmaterjal ülalmainitud kirjandusülevaade Argus jt 2021.

Tabel 2. Keeleliste kasvukeskkondade (keelekeskkond) jaotus keele-elulugudes

Kasvukeskkond	2021	2022	2023	2024
ükskeelne	186 (86,9%)	180 (81,8%)	179 (80,3%)	180 (84,5%)
kakskeelne	25 (11,7%)	36 (16,4%)	42 (18,8%)	30 (14,1%)
kolmkeelne	1 (0,5%)	1 (0,5%)	0	0
NA	2 (0,9%)	3 (1,4%)	2 (0,9%)	3 (1,4%)
Kokku	214 (100%)	220 (100%)	223 (100%)	213 (100%)

Keeleline kasvukeskkond sõltub Arguse jt (2021: 8–11, 27) järgi lapse perekonna keelepoliitilistest seisukohtadest (nt mis keelt/keeli kodus kasutatakse) ja keelekontaktidest. Mitmekeelsus võib olla tingitud mitme keele kasutusest kodus, vanemate põlvkondade pärandkeelest ning sellest, et sisserännanute keel erineb põlisrahva keelest.

Oma keeleomandamise keskkonda pidas mitmekeelseks 135 üliõpilast 860st, s.o 15,7%. 135 hulgas oli kaks üliõpilast, kelle keelekeskkond oli nende hinnangul kolmkeelne. Oma esimes(t)e keel(t)ena on nimetatud peamiselt eesti ja vene keelt, kuid ka mujal Euroopas (nt saksa, soome, norra) ja kaugemal kõneldavaid keeli (nt jaapani). Siinses artiklis keelekeskkonna keeli täpsemalt ei vaadelda.

Esimes(t)e keel(t)e omandamise keskkond oli niisiis ükskeelne enam kui 80% üliõpilastest ja seda enam-vähem sarnaselt kõigil aastatel. Eestikeelne keskkond oli valdav, Eestis elamist täpsustatakse ka pereliikmete keele sisetoomisega (vt näide 1).

- (1) Kasvasin üles ükskeelses keskkonnas. **Minu mõlemad vanemad on eestlased**, mistõttu olen keelt omandanud ja seda õppinud eesti-keelses keskkonnas. (2021_20)¹

Enda keele omandamise keskkonda kakskeelseks pidavad üliõpilased kirjeldasid näiteks oma kodukeelt (näites 2 eesti keel) ja koduvälist keelt (näites 2 soome keel), vt perekonna keelepoliitika uurimise malli „üks keskkond – üks keel“ (Argus *et al.* 2021: 9).

- (2) [...] mina olen üles kasvanud mitmekeelses keskkonnas. Nimelt 3–8-aastasena **elasin Soomes**, kus mind visati pea ees tundmatusse keskkonda, kus kõik võõrast keelt rääkisid. See sundis mind omandama uue keele juba noorest peast ja kahekeelse lapsena moodustasin sageli lauseid, mis koosnes nii soome kui ka eesti keelsetest sõnadest. (2023_10)

¹ Näited on esitatud muutmata kujul.

Samuti leidis juhtumeid, kus perekonnas oli teise keele kõnelejaid, kuid nad eelistasid lapsega rääkimisel lapse esimest keelt oma emakeelele (vt näites 3 eesti ja vene keele kasutust).

- (3) Minu emapoolne vanaema on venelane ning seetõttu olen mitmekeelses (kakskeelses) keskkonnas üles kasvanud, kuid kuna vanaema eesti keel on väga hea, siis ta rääkis minuga vene keeles vähe. (2021_94)

Ka kirjeldati vähemuskeele kasutust kodus ja enamuse keele kasutust väljaspool kodu (vt näide 4), vt perekonna keelepoliitika uurimise malli „vähemuskeel kodus“ ja emakeele mõistet *pärandkeel* (Argus *et al.* 2021: 9–10).

- (4) Olen kahe keelega üles kasvanud, urdu ja saksa keelega. Urdu keel oli minu vanemate keel, kes on pärit Pakistanist ning saksa keelt õppisin lasteaias ja edasi ka koolis. Reili Arguse (Arguse jt 2021:9) järgi võin öelda et Urdu keel on minu nõ pärandkeel. Ehk seda ma kasutasin kõike rohkem siis kui ma rääkisin oma vanematega, sugulastega ja meie kogukonnas. (2022_93)

Nagu ülal mainitud, oli kolmkeelses keskkonnas kasvanud üliõpilasi vaid kaks. Näites 5 on üliõpilane arvestanud oma keele omandamise keskkonna keelteks kõik, millega ta lapsena kokku puutus. Näites 6 on üliõpilase vanemad osalt kasutanud „üks vanem – üks keel“ malli (vt ka Argus *et al.* 2021: 9), samas kui kolmandat keelt omandas üliõpilane koduvälises keskkonnas.

- (5) Omandasin keele kolmekeelses keskkonnas, kuigi vene keelega puutusin kokku väga harva, peamiselt eesti ja inglise keel (Vestlus emaga läbi interneti 25.09.2021). (2021_110)
- (6) Olen juba laspseeas omandanud keeli kolmkeelses keskkonnas. Minu **isa on venelane** ja seepärast rääkis ta enamasti minuga vene keeles, aga **ema on ukrainlanna** ja seepärast mõnikord ta isegi rääkis minuga ukraina keeles, mille abil võin praegu seda keelt enam vähem mõista. Kuid enamasti minuga räägiti vene keeles ning

seetõttu minu emakeeleks on vene keel. Samuti olen omandanud **lasteaias eesti keelt**, kuna algusest mind anti **kümblusrühmasse, kus meiega räägiti ainult eesti keeles**. Kodus tihti vanemad andsid mulle ka erinevad töövihikud eesti keeles, et ma ise õpiksin seda keelt. (2022_178)

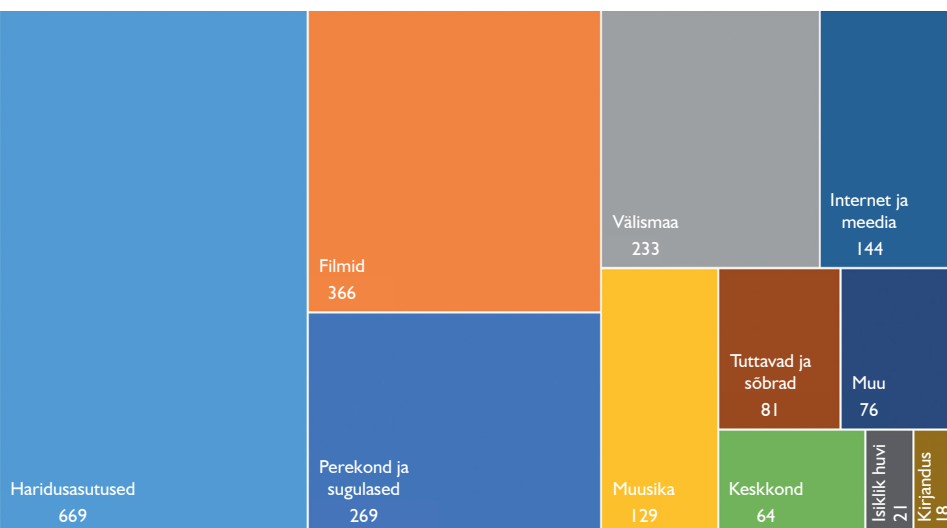
Sarnased suurusjärgud aastate lõikes viitavad, et sellist keel(t)e omandamise keskkonna jaotust võib pidada (vähemalt selle kursuse) normiks ning tulemuste põhjal on võimalik teha üldistusi ka praeguste ülikoolialiste humanitaarteadusi õppivate noorte keeletausta kohta.

4.2. KOKKUPUUTED TEISE KEELEGA

Järgnevalt analüüsime, millised olid keele-elulugude autorite esimesed kokkupuuted teiste keeltega. Siinkohal peab märkima, et keele-elulugudes kirjeldatud kokkupuuted ulatuvad üliõpilaste eri eluperioodidesse. Nii ei saa eeldada, et näiteks põhikoolis kohustuslikus korras õpitud keel ja lapsena mõnes teises riigis elatud aeg keele õppimisele/omandamisele samal moel kaasa aitavad.

Kategooriate (vt jaotis 3) esindatuse põhjal saab järeldusi teha ettevaatlikult, sest on tõenäoline, et kõiki kokkupuuteid inimene kas ei märka üldse või on need liiga lühiajalised, et meelde jääda ja seega oma keele-eluloos mainitud saada. Keeleteaduse kursusel keele-eluloo kirjutamise üks eesmärke ongi panna üliõpilased neid kokkupuuteid (ja laiemalt muud keeleteaduslikult tähenduslikku) sellise meenutamise kaudu märkama ja mõtestama. Sellise suurusega valimi (861 üliõpilase tekst ja 2070 kirjeldatud kokkupuudet teise keelega) põhjal võime siiski eeldada, et kuna üliõpilased toovad välja enda jaoks olulisemaid ja/või kauem kestnud/sagedasemaid kokkupuuteid (vt joonist 1), on need ka (enamasti) Eestis kasvanud selle põlvkonna inimeste esimesed kokkupuuted teise keelega.

Kõigi nelja aasta puhul on üliõpilased esimese kokkupuutena teise keelega nimetanud enim mõnd haridusasutust, näiteks kooli või lasteaeda (üle 30% üliõpilastest; vt nt 7). Kategooria esilduvuse

Joonis 1. Üliõpilaste kokkupuutekohad teiste keeltega (kategooriate kohta vt täpsemalt jaotis 3)

üks põhjusi võib olla, et see kokkupuutekoht on sage, regulaarne ja selgelt kommunikeeritud (näiteks õppeaine nimetus päevikus). Samuti hakatakse Eestis koolis võõrkeeli sageli õpetama juba esimeses klassis või lasteaias, s.o päris vara.

- (7) Esimeses võõrkeelega mina kokku puutusin **lasteaias**. See oli eesti keel (vt lisa 1). Alates kaheaastasest käisin eesti lasteaias, kus oli terve eesti keelkond. Kõik lapsed ja lasteaia õpetajad rääkisid minuga eesti keeles. Lasteaias oli mul aga raske keelt õppida ja eesti lastega suhelda ning vanemad otsustasid mind vene lasteaeda üle viia. (2021_54)

Sageduselt järgmisena on välja toodud, et kokkupuude on toimunud filmide jm vahendusel (17,7%; vt nt 8 ja 9).

- (8) Varakult puutusin ma kokku ka inglise keelega (lisa 2), veetsin palju aega vanaema juures, kus vaatasin **multikakanaleid**, mis olid inglise keeles ning tõlget all polnud. (2024_94)

- (9) Noorem laps hakkas ka varem ekraanide vastu huvi tundma ja **multikaid** vaatama. Praegu tundub, et ta saab väga hästi inglise keelest aru ja vahel ka spontaanselt asendab eestikeelseid sõnu inglisekeelsetega, nt värve või igapäevaseid tarbeesemeid nimetab mõlemas keeles. Toimub nn koodivahetus (Argus jt, 2021), kus emakeelses lauses on sees inglise keelne sõna või fraas. (2021_14)

Nimetatud on ka välismaal reisil käies või seal elades aset leidnud kokkupuuteid (11,3%; vt nt 10) ja seda, et mõni pereliige või sugulane on rääkinud mõnd teist keelt (13%; vt nt 11).

- (10) Kuigi olen internetis kuulnud mitmeid erinevaid keeli, kahvatuva nad võõra keele kogemise kõrval päris elus, seega kui läksime **lõpureisiks** Kreeta saarele, oli vapustav kuulda kreeka keelt enda ümber. (2024_1)
- (11) Veel üks keel, millega mul juba varasest east päris palju kokkupuudet on olnud, on rootsi keel, kuna päris **suur osa mu isa suguvõsast põgenes sõja ajal Rootsi** ning sinna on jäänud ka nende lapsed ja lapselapsed. (2022_207)

Veidi vähem on kokkupuutekohtadena nimetatud muusikat (6,2%; vt nt 12) ning interneti ja meediat (7%; vt nt 13).

- (12) Minu esimene kokkupuude teise keelega oli vähesel määral läbi **muusika**. Beebina (alla 1-aastasena) ei meeldinud mulle autoga sõita ning enamasti nutsin ma terve tee. Kui aga autos Nirvanat mängiti, olin täiesti vait ja jäin koheselt magama. (2024_101)
- (13) Peagi hakkasin ma **internetis arvamust avaldama**, jättes kergelt vigaseid, aga siiski arusaadavaid ingliskeelseid kommentaare videotele. (2022_41)

Nimetati ka sõpru ja tuttavaid (3,9%; vt nt 14) ja keskkonda (nt tänaval või poes kuulnud vestlust; 3,1%; vt nt 15).

- (14) Esimene kokkupuude vene keelega toimus, kui kuulsin vana-vanemaid seda kasutamas või kui **naabrilastega mängides** õppisin

oma esimesed venekeelsed sõnad, nagu dedushka (eesti keeles vana-isa) ja pomidor (eesti keeles tomat). (2022_119)

- (15) Sellele eelnesid loomulikult väiksemad kokkupuuted inglise keelega, mida **Tallinnas elades tänavatel kuulsin** [...] (2022_8)

Üksikutel juhtudel on mainitud isiklikku huvi (1%; vt nt 16) või loetud kirjandust (0,9%).

- (16) **Samuti hakkasin hollandi keele vastu huvi tundma** sellepärast, et selles on eriti saksa, kuid ka inglise ja prantsuse keelega sarnasusi. Uuringud näitavad ka, et mitmekeelsetele inimestele on lihtsam muust sugulaskeelest aru saada kui ükskeelsetele inimestele ja seda kindlasti proovisin. (2023_69)

Kategooriasse „Muu“ (3,7%) kuuluvad sellised kokkupuuted, mida esines väga harva, näiteks jõulupeol, lapsehoidjalt või reklaamist kuulnud võõrkeel.

Üldiselt on tulemused aastati küllaltki võrdsed. Suurim erinevus on interneti ja meedia kategoorias, mida 2024. aastal oli 6 protsendipunkti rohkem kui 2022. aastal. Perekonna ja sugulaste kategoorias ilmnes 2022. ja 2024. aasta võrdluses 5,3 protsendipunkti suurune langus.

5. Kokkuvõte

Artikli eesmärk oli näidata, millisena kirjeldavad keeleteaduse kursusel osalevad üliõpilased oma keelelist kasvukeskkonda ja esimesi kokkupuuteid teiste keeltega, s.o kuidas nad enda keelelist tausta keeleteadlikkusest lähtuvalt mõtestavad. Eesmärgi täitmiseks analüüsisime 870 üliõpilase keele-elulugu, mis on Tartu Ülikooli kursuse „Sissejuhatus keeleteadusse“ eksamitöö. Tekstid on pärit aastatest 2021–2024 ja neist on analüüsiks valitud psühholingvistika teema, kus üliõpilaste ülesanne on kirjeldada ja mõtestada oma keelekeskkonda, kus nad on kasvanud, ning oma esimesi kokkupuuteid teiste keeltega.

Esmalt küsisime, millisena (s.t kas üks- või mitmekeelsena) kirjeldavad üliõpilased enda keeleomandamise keskkonda. Selgus, et enam kui 80% üliõpilastest peab oma kasvukeskkonda ükskeelseks. Valdavalt oli tegu just eesti keelega. Kakskeelsed tudengid, keda oli kokku 15,2%, nimetasid oma esimeste keeltena kõige sagedamini eesti ja vene keelt.

2021. aasta rahvaloenduse andmetel on Eestis 30 710 inimest, kes ütlevad et neil on kaks emakeelt – see on veidi üle 2% kogu rahvastikust (Statistikaamet 2022), samas teadvustas üliõpilastest oma kasvukeskkonda mitmekeelsena üle 15%. Kuigi ka mitmekeelsuse teadvustamise olukorrad (rahvaloendus ja keele-eluloo kontekst) on väga erinevad, võib siiski arvata, et lisaks sellele, et keeleteaduse kursuse üliõpilased esindavad nooremalt põlvkonda (mediaanvanus 19), mis on juba ajaloolistel põhjustel keeltele enam avatud, on nad ka saanud teaduspõhise tausta mitmekeelsuse teadvustamiseks.

Teiseks küsisime, millised on olnud üliõpilaste esimesed kokkupuuted mõne teise keelega. Mitmekeelne keskkond ei pea tänapäeval tähendama enam sugugi üksnes perekondlikke või füüsilisest kasvukeskkonnast tulenevaid kontakte. Analüüsisime seda, mis kontekstis ja kuidas üliõpilased oma kokkupuuteid teiste keeltega kirjeldavad. Kokkupuuteid nimetas 861 üliõpilast ja neid võis ühes keele-eluloos olla nimetatud mitu. Märghendamise tulemusel saime 2081 kokkupuudet, mille jagasime 11 kategooriaks (vt jaotist 3). Kõige rohkem, umbes kolmandik üliõpilastest nimetas esimeste kokkupuudetena haridusasutusi. On arusaadav, et lasteaia keelekümbelusrühm, kooli keeletund või elamust pakkunud keeleõpe keeltekoolis jäävad meelde. Sageduselt järgmine oli kategooria, mis hõlmab kokkupuuteid laiemalt filmide jms kaudu (17,7%). Kolmandana nimetati teiskeelseid pereliikmeid ja lähedasi (13%). Uuritud kolme aasta jooksul (2022, 2023, 2024) kasvas kokkupuutekohana interneti ja meedia kategooria osakaal: 2024. aastal oli see 6% suurem kui 2022. aastal.

Keele-eluloo kirjutamise üks eesmärgi on suurendada üliõpilaste keeleteadlikkust, mis võimaldab neil ka hiljem märgata ja mõtestada nii oma esimest keelt kui ka teisi keeli ja nendega seotud tähenduslikke aspekte ka väljaspool ülikooli ülesandeid. Uurijatel võimaldavad

üliõpilaste kirjutised saada pildi sellesse gruppi kuuluvate inimeste keelelisest taustast ja tähelepanekutest. Neid jagasimegi siinses artiklis lugejaga lootuses, et mõni varasem teadmine sai kinnitust ja ehk leidis ka mõni uus huvitav infokild.

KIRJANDUS

- ALA = <https://languageawareness.org/> ja <https://www.tandfonline.com/journals/rmla20>.
- Argus, Reili; Rütmaa, Tiina; Verschik, Anna 2021. Mitmekeelsus, esimese ja teise keele omandamine: peamistest teooriatest, uuringutulemustest ja õpetamismeetoditest: kirjandusülevaade. Tallinna Ülikool. https://arhmus.tlu.ee/tlibrary/f/text/18/kirjandusulevaade_pikem_variant_14.01.2021_120618.pdf Bahtina-Jantsikene, Daria 2013. Mind Your Language: Lingua Receptiva in Estonian-Russian communication. Utrecht: LOT. http://www.lotpublications.nl/Documents/338_fulltext.pdf.
- Baird, Piret; Argus, Reili; Meristo, Marilyn 2022. Eesti keelt teise keelena omandavate laste eesti keele oskuse areng aasta jooksul. – *Philologia Estonica Tallinnensis* 7, 39–79. <https://doi.org/10.22601/PET.2022.07.02>.
- Beard, Colin; Wilson, John Peter 2013. *Experiential Learning. A Handbook for Education, Training and Coaching*. London: Kogan Page.
- Grosjean, François 1982. *Life with Two Languages: An Introduction to Bilingualism*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Hippi, Kaarina; Lappalainen, Hanna; Nuolijärvi, Pirkko 2020. *Suomalaisten kielellistä elämää: sata suomalaista kielellistä elämäkertaahankkeen satoa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Joenuma, Elina 2016. Eesti-läti koodikopeerimine: adaptatsioon ja impositioon. – *Philologia Estonica Tallinnensis* 1, 62–77. <https://doi.org/10.22601/PET.2016.01.05>.
- Kaivapalu, Annekatrin 2010. Metalingvistiline teadlikkus võõrkeeleeõppes: oma keel võõras peeglis. – *Lähivõrdlusi. Lähivertailuja* 19, 160–176. <http://dx.doi.org/10.5128/LV19.10>.
- Kaivapalu, Annekatrin 2012. Keelesüsteemide võrdlus teise keele omandamise uurimises eesti ja soome keele näitel. – Tallinna Ülikooli eesti keele ja kultuuri instituudi toimetised 14, 45–74.

- Kask, Helin 2016. English-Estonian code-copying in Estonian blogs. – *Philologia Estonica Tallinnensis* 1, 80–101. <https://doi.org/10.22601/PET.2016.01.06>.
- Koreinik, Kadri; Põiklik, Pille; Selliov, Rena 2021. Gümnaasiumilõpetaja eesti ja võõrkeele oskust mõjutavad tegurid. Riigieksamitulemuste analüüs registriandmete põhjal. Haridus- ja Teadusministeerium. Tartu. https://www.hm.ee/sites/default/files/documents/2022-10/uuringu_aruanne_keeletase.pdf.
- Kütt, Andra 2020. Ema haridus ja pere elukoht eesti keelt emakeelena omandava lapse kasvukeskkonna mõjutajana. – *Philologia Estonica Tallinnensis* 5, 196–234. <https://doi.org/10.22601/PET.2020.05.07>.
- Miliste, Merje; Zagura, Natalja 2024. Nutiseade kui leitud võlukepp? Vanemate vaade väikelaste L1-st erineva keele omandamisele YouTube'i abil. – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu Aastaraamat* 20, 165–180. <https://doi.org/10.5128/ERYa20.10>.
- Norvik, Miina; Pajusalu, Renate 2022. „Mina räägin kõigiga ühtemoodi, omas stiilis“: Eestlaste arvamusi keelest ja keelekasutusest. – *Akadeemia* 7, 1202–1238. <https://www.akad.ee/2022/07/01/akadeemia-nr-7-2022/>.
- Norvik, Miina; Pajusalu, Renate 2023. Võõrkeele omandamise kogemused eestlaste mälestustes ja arvamustes. – *Philologia Estonica Tallinnensis* 8, 36–70. <https://doi.org/10.22601/PET.2023.08.02>.
- Praakli, Kristiina 2016. Eesti-soome koodivahetuse mitu nägu Facebooki vestluste näitel. – *Philologia Estonica Tallinnensis* 1, 126–151. <https://doi.org/10.22601/PET.2016.01.08>.
- Rannut, Ülle 2005. Keelekeskkonna mõju vene õpilaste eesti keele omandamisele ja integratsioonile Eestis. Analüütiline ülevaade. Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste dissertatsioonid 14. Tallinna Ülikool.
- Statistikaamet 2022. RL214312: Kahe emakeelega rahvastik, 31. detsember 2021. https://andmed.stat.ee/et/stat/rahvaloendus__rel2021__rahvastiku-demograafilised-ja-etno-kultuurilised-naitajad__rahvus-emakeel/RL214312 (24.06.2025).
- Zabrodskaja, Anastassia, Verschik, Anna 2015. Morphology of Estonian items at the interface of Russian-Estonian language contact data. – *Sociolinguistic Studies* 8 (3), 449–474. <https://doi.org/10.1558/sols.v8i3.25505>.
- Tragel, Ilona; Komissarov, Liisa-Maria 2022. Combining subject-specific and subject-independent competencies in teaching Linguistics. – Josep

- Domenech (ed.), 8th International Conference on Higher Education Advances (HEAD'22). Valencia: Editorial Universitat Politècnica de València, 1377–1384. <http://dx.doi.org/10.4995/HEAD22.2022.14490>.
- van Lier, Leo 1995. *Introducing Language Awareness*. London: Penguin.
- Verschik, Anna 2010. Contacts of Russian in the post-Soviet space. – *Applied Linguistics Review* 1, 85–128. <https://doi.org/10.1515/9783110222654.85>.
- Verschik, Anna 2012. Practising receptive multilingualism: Estonian–Finnish communication in Tallinn. – *International Journal of Bilingualism* 16 (3), 265–286. <https://doi.org/10.1177/1367006911426465>.
- Verschik, Anna 2017. Language Contact, Language Awareness, and Multilingualism. – Jasone Cenoz, Durk Gorter, Stephen May (eds.), *Language Awareness and Multilingualism*. Cham: Springer International Publishing, 99–111. https://doi.org/10.1007/978-3-319-02240-6_21.
- Verschik, Anna 2019a. Metalinguistic comments and multilingual awareness: Estonian-Russian language contacts in blogs. – *Applied Linguistics Review* 10 (3), 389–415. <https://doi.org/10.1515/applirev-2017-0049>.
- Verschik, Anna 2019b. Mitmekeelsus, keelekontaktid ja keeleline teadlikkus. – *Keel ja Kirjandus* 1–2, 6–23. <https://doi.org/10.54013/kk735a2>.
- Vihman, Virve-Anneli 2016. Code-switching in emergent grammars: Verb marking in bilingual children's speech. – *Philologia Estonica Tallinnensis* 1, 175–198. <https://doi.org/10.22601/PET.2016.01.10>.
- Vihman, Virve-Anneli; Praakli, Kristiina; Pilvik, Maarja-Liisa; Korkus, Mari-Liis 2022. Kas noored on inglise keelega 'obsessed'? Millest räägivad korpusandmed? – *Philologia Estonica Tallinnensis* 7, 292–322. <https://doi.org/10.22601/PET.2022.07.11>.

LISAD

Lisa I. Keeleteadusliku eluloo ülesande osa, mille vastuseid on selles artiklis analüüsitud, samuti selle osa mõisted ja soovituslikud allikad.

Väljavõte ülesandest

Millises keskkonnas sa oled keelt (keeli) omandanud (nt ükskeelne, mitmekeelne)? Kas pead ennast mitmekeelseks? Selgita ja ava tausta!

Kas mäletad või saad järele uurida, milline oli sinu esimene kokkupuude teise keelega? Kirjelda seda! Analüüsi ja selgita oma kogemusi keeleteaduslikele allikatele toetudes (igas mustandis on kohustuslik kasutada vähemalt 2 keeleteaduslikku allikat ja mõistet).

Mõisted: K1 (L1, esimene keel), K2 (L2, teine keel); kakskeelsus (tasa-kaalus kakskeelsus, passiivne kakskeelsus); mitmekeelsus

Allikad:

Argus, Reili; Rüütmaa, Tiina; Verschik, Anna 2021. Mitmekeelsus, esimese ja teise keele omandamine: peamistest teooriatest, uuringutulemustest ja õpetamismeetoditest: kirjandusülevaade. Tallinna Ülikool

Karlsson, Fred 2002. Üldkeeleteadus. EKSA. Tallinn.

Keeleteaduse loengud 2024.

Lisa 2. Kokkupuuted teiste keeltega: kategooriate esinemine aastati

(Kategooriad on aasta kaupa järjestatud nii, et rea kõige väiksem protsent ei oleks väiksem kui alumise rea väikseim protsent (v.a „muu“).)

	2021	2022	2023	2024	Kokku
Haridus- asutused	172 (32%)	161 (34,4%)	174 (31,1%)	162 (32,1%)	669 (32,3%)
Filimid jm	103 (19,1%)	78 (16,7%)	105 (18,8%)	80 (15,9%)	366 (17,7%)
Välismaa	56 (10,4%)	51 (10,9%)	62 (11,1%)	64 (12,7%)	233 (11,3%)
Perekond ja sugulased	74 (13,8%)	70 (15%)	76 (13,6%)	49 (9,7%)	269 (13%)
Muusika	25 (4,6%)	27 (5,8%)	44 (7,9%)	33 (6,5%)	129 (6,2%)
Internet ja meedia	42 (7,8%)	20 (4,3%)	30 (5,4%)	52 (10,3%)	144 (7%)
Sõbrad ja tuttavad	25 (4,6%)	20 (4,3%)	25 (4,5%)	11 (2,2%)	81 (3,9%)
Keskkond	14 (2,6%)	8 (1,7%)	14 (2,5%)	28 (5,6%)	64 (3,1%)
Isiklik huvi	6 (1,1%)	7 (1,5%)	4 (0,7%)	4 (0,8%)	21 (1%)
Kirjandus	9 (1,7%)	2 (0,4%)	3 (0,5%)	4 (0,8%)	18 (0,9%)
Muu	12 (2,2%)	24 (5,1%)	23 (4,1%)	17 (3,4%)	76 (3,7%)
Kokku	538 (100%)	468 (100%)	560 (100%)	504 (100%)	2070 (100%)

SUMMARY

LANGUAGE AWARENESS AMONG THE STUDENTS OF THE UNIVERSITY OF TARTU IN RELATION TO THEIR LANGUAGE ENVIRONMENT AND CONTACTS WITH OTHER LANGUAGES

Abstract. In the course “Introduction to Linguistics” held at the University of Tartu, students write their linguistic autobiography as their exam paper (see e.g., Tragel, Komissarov 2022). The main task is to connect their personal language experiences with the knowledge gained from lectures and scientific sources. Among other tasks, students are asked to describe the language environment in which they acquired one or more languages and to reflect on whether they consider themselves monolingual or multilingual. In this article, we first analyze the students’ responses to these questions and then provide an overview of how they described their first contacts with other languages.

In the linguistic autobiographies written between 2021 and 2024, 870 students described their language acquisition experiences with the help of various sources. More than 80% of the students considered themselves monolingual; the majority of them had Estonian as their first language. About 15% of them characterized their language environment as multilingual, with two students considering themselves even trilingual. The most frequently mentioned first languages were Estonian and Russian, but students also referred to other languages spoken in Europe (e.g., German, Finnish, Norwegian) and beyond (e.g., Japanese).

The second topic we address is students’ (first) contacts with another language. The most frequently recalled experiences involved learning a language in an educational institution, followed by exposure to foreign-language films and series, and interactions with relatives who speak other languages. This outcome can be considered logical, as these are the types of contacts that tend to be longer-lasting. In addition, other points of contact such as travelling or living abroad, music, internet and media were mentioned.

Keywords: language environment, first language, second language, multilingualism, language awareness, linguistics

Ilona Tragel on Tartu Ülikooli professor. Uurib muuhulgas tekstilooma protsessi ja õppimise mõtestamist ning õpetab üliõpilastele keeleteadust ja õpilastele koolis kirjutamist ja eesti keelt.
ilona.tragel@ut.ee

Marri-Mariska Tammepõld on Tartu Ülikooli nooremteadur. Uurib ülikoolis kirjutatavaid tekste ning viitamist akadeemilistes tekstides enne ja pärast tehisintellekti ajastu algust.
marri-mariska.tammepold@ut.ee

Nele Novek on Tartu Ülikoolis tekstilooma uurija. Uurib üliõpilaste kirjutatud akadeemilisi tekste ja kaasõppija tagasisidet.
nele.novek@ut.ee